

Konflikten i Sko kloster 1432

– en sällsynt inblick i en sluten värld

Av Ingela Hedström, Christian Lovén och Sara Risberg

Hedström, I., Lovén, C. & Risberg, S., 2017. Konflikten i Sko kloster 1432 – en sällsynt inblick i en sluten värld. (The conflict in Sko monastery in 1432 – a rare glimpse into a closed world.) *Fornvännen* 112. Stockholm.

The Cistercian order had some problems with the lifestyle of its monks or nuns and with the upkeep of monastic seclusion. A major issue was that a monastery could become subordinate to the local bishop. The earliest cases concern nunneries. A conflict in Sko nunnery in Uppland in 1432 is known through a collection of testimonies gathered by clergymen and members of the king's council. The document, previously unpublished, is here presented in an edition with comments.

Prioress Katarina Konradsdotter was accused of verbal and physical abuse and of countermanding orders from the abbess. Five nuns were her accomplices: the group was opposed to the nunnery being subordinate to the archbishop instead of being under "rules of the monks". It was decided that the prioress and her followers were to move to Vårfruberga nunnery, 50 kilometres away.

Ingela Hedström, Riksarkivet, Box 12541, SE-102 29 Stockholm
ingela.hedstrom@riksarkivet.se

Christian Lovén, Riksarkivet
christian.loven@riksarkivet.se

Sara Risberg, Riksarkivet
sara.risberg@riksarkivet.se

Cistercienserna framstår som den strängaste av de stora klosterordnarna. Det innebar dock inte att orden var fri från problem med regelbrott eller interna strider. I svenskt material finns exempelvis belagd en konflikt i Alvastra kloster 1217 där munkar och lekbröder hade sammansvurit sig mot sin abbot (SDHK 40839; France 1992 s. 153). Edward Ortved, i sitt stort upplagda men beklagligtvis aldrig avslutade verk om cisterciensorden i Norden, pekar i den första översiktliga delen (1927) på en rad generalkapitelbeslut som skulle stävja brott mot reglerna.

Ett problemområde var upprätthållandet av klausuren, klostrets avskildhet från det världsliga. I munkklostren fick kvinnor bara släppas in vid kyrkoinvigningen, men på 1200-talet hände det

att påvar gav tillåtelse för vissa kvinnor att besöka cisterciensmunkkloster. 1484 beslöt generalkapitlet att mäktiga kvinnor fick komma in under vissa gudstjänster (Ortved 1927, s. 60 ff). På 1200-talet började cistercienserna uppta nunnekloster i sin orden, men de skulle vara underställda abboten i ett manskloster och var inte representerade vid ordens beslutande församling, det årliga generalkapitlet i Cîteaux (France 1992, s. 159–167; McGuire 2010, s. 245–249). I nunneklostren var den enda person som fick komma in i klausuren visitatorn, alltså abboten i faderklostret. 1258 och 1333 framhölls att inga utomstående fick äta tillsammans med nunnorna, inte ens cisterciensmunkar eller sekulärpräster. En nunnas nära släktingar kunde få tala med henne, men all

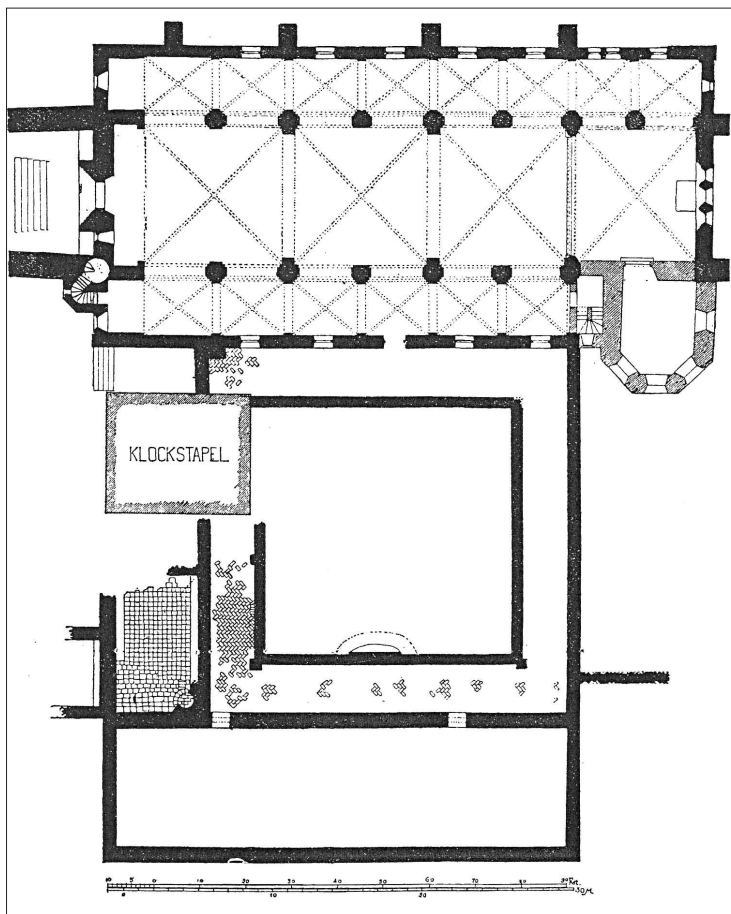

Fig. 1. Plan över Sko kloster, upprättad av Emil Ekhoff efter utgrävningar 1894. Nunnekloster som detta behövde inte ha östlänga. Efter Björklund 2015. —Plan of Sko monastery based on excavations in 1894. Note that nunneries like this were not required to have an east range.

sådan kontakt sköttes via en *taleport* där man inte kunde se varandra. 1334 slog generalkapitlet till hårt mot att tigarbröder släpptes in i klostret. Undantag från dessa regler gjordes dock för betydelsefulla personer, sådana som inte kunde avvisas utan att det väcker vrede eller förargelse (Ortved 1927, s. 157–162). En munk fick bara lämna sitt kloster på abbotens order, men var tillåten att besöka släktingar (Ortved 1927, s. 62 f). På 1200-talet beslöts att nunnor bara fick gå ut från klostret med faderabbots tillåtelse, att abbedissan bara fick gå ut om hon ledsagades av två nunnor och att nunnor var förbjudna att göra pilgrimsresor. Ännu 1442 måste generalkapitlet påminna om att portarna skulle hållas låsta och vaktas dag och natt (Ortved 1927, s. 141 ff, s. 167; 1933, s. 413).

Nästa problemområde gällde sedvänjor inom klostret. Klädedräkten var reglerad, men avvikelser inom nunneklostren framträder i generalkapitelbesluten. 1268–69 såg man sig föranledd att förbjuda dyra tyger och snäva eller uppslitsade ärmar. 1413 påpekades avarter med snäva kläder som framhävde kroppens former. 1458 och igen 1481 förbjöds släp, sidenslöjor, ringar och andra *curiositates* (Ortved 1927, s. 146 f, s. 168 not). Vidare var såväl munkar som nunnor förbjudna att äta kött, men upprepade regleringar visar att frånsteg var vanliga. På 1400-talet var brott mot bestämmelsen utbredda, och 1494 gavs tillåtelse att äta kött tre dagar i veckan (Ortved 1927, s. 162 ff; France 1992, s. 410 ff).

Det tredje, och principiellt viktigaste, problemområdet var klostrens inordning i organisatio-

nen. Det gällde främst nunneklostren. Cisterciens-klostren var exemta, alltså direkt underställda påven i stället för den lokala biskopen, och nunneklostren skulle enbart visiteras av faderabboten. Men redan på 1200-talet behandlade generalkapitlet fall där nunnekloster hade underställt sig biskopens överhöghet och till och med vägrat släppa in faderabboten för visitation (Ortved 1927, s. 164 f). Ett tidigt exempel gäller Sverige: 1342 förbjuder abboten i Cîteaux, som var moderkloster för alla svenska cisterciensklöster, Gudhem i Västergötland och andra svenska nunnekloster av cisterciensorden att dra sig undan visitation av ordens medlemmar och i stället visiteras av biskopen (DS 3615). Under senmedeltiden kom även cisterciensernas munkkloster i Skandinavien att behandlas som underlagda biskoparna eller, ännu mera i avsteg från regeln, kungen (France 1992, s. 431–36).

Sko kloster som regelbrytare

Sko kloster söder om Uppsala tillkom genom att 1100-talsklostret Byarum i Småland flyttades hit, troligen på 1230-talet (fig. 1; Björklund 2015, s. 132). Redan 1245 betecknas Sko som cisterciensiskt (DS 315).

1356 befaller abboten i Clairvaux abboten i Julita att bege sig till Sko kloster och återföra nunnorna, som avisat abboten som visitator och i stället underkastat sig ärkebiskopen i Uppsala, till lydnad under orden. Om så krävs ska det ske genom ordensstraff eller genom att beröva dem ordensdräkten, genom inspärning eller andra medel, och i sista hand med hjälp av den världsliga makten (DS 5637). Formuleringarna tyder på att saken sågs som mycket allvarlig, men problemen fortsatte uppenbarligen: 1403 uppdrar påven biskoparna i Florens, Västerås och Skara att verkställa rättelse av att klostren Sko och Vårfruberga inte vill erkänna Julitaabbotens visitationsrätt (SD 2969). Anmärkningsvärt är att de som nu ska ordna saken inte tillhör cistercienserna utan sekulärkyrkan.

Men nunnorna i Sko fortsätter på en avvikande väg. 1413 ger ärkebiskop Johannes Gerechini abbedissan och konventet frihet att äta kött och gå ut ur klostret (SD 1778). Beslutet fattas knappast utan att abbedissan och nunnorna begärt det. Möjligen spelade ärkebiskopens person in:

Johannes Gerechini är ett svart får i den svenska kyrkohistorien och blev avsatt 1420 efter att bland annat ha avslöjats med konkubin och barn (Losman 1975).

I ett fall har forskningen överdrivit missförhållandena i Sko. Brev från 1417 (SD 2392) och 1513 (SDHK 37457) har tolkats som att avlat ges för dem som i klostrets korsgång ber för de döda (Ortved 1933, s. 449 och 459). Att släppa in allmänheten i korsgången skulle ha varit ett oerhört brott mot klausuren. 1417 års brev måste dock tolkas som att besökare fick avlat för att gå runt korsgången och kyrkogården på utsidan och be (*monasterii ambitum et cimiterium ... exorando circuierint*). I 1513 års brev bör formuleringen om att be inne i korsgången (*in prefato ambitu ... orauerint*) tolkas som gällande nunnorna, medan fortsättningen ›eller gå runt [korsgången, d.v.s. på utsidan av klosteranläggningen] i bön› (*aut orando circuierint*) som gällande besökare.

En sträng bestämmelse antogs vid ett provincialkoncilium i Arboga 1423: de församlade biskoparna anger kortfattat att alla nunnor i kyrkoprovinnsen, det vill säga i Sverige, ska inneslutas (SDHK 20006; referat i FMU 1712). Ärkebiskop var nu Johannes Haquini, vars bakgrund som Vadstenabroder säkerligen gjort honom till motståndare mot det öppnande av klausuren som 1413 års beslut innebar. Återigen är det dock egendomligt att denna bestämmelse utfärdades av sekulärprästerskapet, inte av cisterciensorden. Intrycket blir att orden har förlorat kontrollen över sina kvinnokloster. Det är i ljuset av dessa upplösningstendenser som artikelns viktiga aktstycke ska ses.

Konflikten 1432

I Riksarkivet finns ett pappersdokument (fig. 2) som rör en tvist i Sko kloster. Dokumentet (SDHK 19415, odat. ppr nr 25) är ett dubbelblad där de tre första sidorna upptas av ett protokoll på fornsvenska; ett beslut i ärendet på latin föreligger på den fjärde sidan. Både den fornsvenska och den latinska texten innehåller slarvfel och många rättelser, och dokumentet ger därför intrycket av att vara ett koncept.

Protokollet behandlar en konflikt mellan Sko klostrets abbedissa (sannolikt Katarina Jönsdotter) och dess priorinna Katarina Konradsdotter

Fig. 2. Dokumentet om konflikten i Sko kloster (SDHK 19415; Riksarkivet, odat. ppr nr 25). —Original notes on the conflict in Sko monastery.

med anhängare. Tvisteprotokollet tar upp både större och mindre punkter (här numrerade 1–33) med anklagelser från båda sidor. Sex nunnor involverade i oegentligheterna nämns vid namn: Birgitta Nilsdotter [19, 23], Gertrud Magnusdotter [20, 31–32], Margareta Asmundsdotter [24–25, 27, 29], Katarina Petersdotter [26], Christina Elofsdotter [28] och en syster Sigrud [30].

I protokollet anklagas priorinnan för att vara vanvördig och inte vilja acceptera abbedissans högre rang [1, 3] – hon uppmanar vidare till olydnad mot överordnad [14] och flera systrar har sagt att de inte ser abbedissan som sin moder [23–24, 28]. Biktfäder uppmanar de unga syst-

rarna att inte rösta på priorinnan som abbedissa [7] men priorinnan menar att det är abbedissan som har dragit skam över klostret [11], och om priorinnan själv avsätts kommer hon att utträda helt ur klostret [12].

Flera uppgifter behandlar händelser i taleporten och brott mot klausuren. Både några systrar och priorinnan själv sägs ha varit utanför klostret [4, 11, 21]. Abbedissan vill inte att de unga systrarna ska tala med utomstående [9]. Samtidigt anklagas priorinnan för att sitta i taleporten under högmässan [13] och för att skriva brev utan abbedissans tillåtelse [5, 8, 16]. Vidare beskylls priorinnan för att både slå och håna

andra systrar [15, 17], men hon tillåter flera av dem att, mot reglerna, inneha »lyxvaror» [18–20]. De oppositionella systrarna förespråkar dock att klostret ska stå under munkstyre [26–27, 31].

Dessvärre är protokollet skadat och har flera hål på framför allt det sista bladet, vilket har orsakat textförluster. Även i dokumentets veck är texten emellanåt svårläst. Supplerade läsningar har i den följande transkriberingen satts inom raka klamrar: []. Supplerad text som anses sannolik sätts med rak stil, medan osäker suppling markeras med kursiv. Om texten inte på något vis kan suppleras, markeras detta med tre punkter inom de raka klamrarna. I den fornsvenska texten har förkortningstecken på sedvanligt vis upplösts och markerats med kursiv stil. Transkriberingen av fornsvenskan följer förlagans interpunktion (med virgula eller punkt på raden), men stora bokstäver vid namn har normaliserats för att underlätta läsningen. I partierna på latin kursiveras endast upplösta förkortningar i namn, bruket av stora och små bokstäver har normaliserats och en syntaktisk interpunktion införts.

Protokollet

[Rubrik] Querele contra Caterinam Conradi priorissam et suas socias per abbatissam et conuentum

(>Abbedissans och konventets klagomål mot priorinnan Katarina Konradsdotter>)

[1] Thette ær kert vppa priorissan oc hennis tilhelfere¹ fforst nar abbatissan talade til priorissan tha swarede hon henne alt forthreetlighe oc rosedede framdelis fore sit selscap oc saghde / swo kunne jach kringh hwerffue henne.

[2] Jtem priorissan sadhe thet iiij ære fran mich ganghne ther scal æn en thiit hempnes ower.

[3] Jtem thet abbatissan bodh henne vnder the helge lydhno lønlightat at halde thet swoor hon jngeledis wilia gøre.

[4] Jtem at the en synne² skulde haffue sungat natsangh sette tyman ephther middagh oc honum sunge the ey för nye om natten for thý the woro wtan clostret oc drukka oc castede medh steeno oc hwat bullar eller platz ther tha schede thet kennis priorissan at thet schede for hennis schuldh³.

[5] Jtem thet hon sadhe thet hon wilde för brænne hundhrade aar j pine för æn hon wilde taghe scriff

for thet breff hon sende abbaten vtan abbatissane loff.

[6] Jtem sadhe priorissan at then dagh kombir at wi faam æn swo mechtighen en ærkebiscop abbatissa oc syslaman som thesse nw ære ther swo møkat kunna lata nidher brytha som thesse byghde. Jtem at then nidhrst sithther j helffuudhe mwre thøm swo diwpt⁴ nidher som the hafwe nw mwrit oss vp /•

[7] Jtem klaghede priorissan for syne wenom oc frendom at thera confessores budhæ⁵ thøm allom j scriffthemaalom / at ingen aff thøm sculde giffue henne synne samtyckio til at hon schulde worde waldd til abbatissa.

[8] Jtem at priorissan [oc] andre flere sende offthe breff budh oc g[a]ffue burt aff clostret oc spøria siældhen synne abbatissa at /•

[9] Jtem sadhe priorissan men j swo wilin thøm⁶ for mene tala porten tha warde the leeta thøm ander rwm for thy vngdommen scal haffue sin framganh.

[10] Jtem sadhe priorissan hielp mich swo Maria then biscop Olaff som electus ær scal aldri klemme⁷ mich her inne for thý han war aldri clostherfolke godher.

[11] Jtem sadhe priorissan samme daghen hon nw in ighen kom thet haffuer jach nw hørt men jach wte war aff thenne stadhen thet wi hawom badhe scam oc last oc thet woldhen alt j frw abbatissa⁸.

[12] Jtem sadhe priorissan j setten mich aff medh scam oc last / thet scal ghraata barna barn j thenne stadhin oc thet scal legges vpp a clerkene hoffuet oc sadhe framdelis swa hielp mich Maria wilin ey haffue mich til priorissa dorus⁹ j sculan aldri haffue mich til conuente systher.

[13] Jtem haffuer offthe hent thet priorissan haffuer sittat j tala port vndher høghmessen oc tha hon warnet gik hon atir j tala porten tha saat hon two thýme effther natsangh swo gik hon sidhan til bordz j sit eghit mak oc saat swo vppa til hønshadhe galit oc berette thet¹⁰ for sit selscap hwat hon hadhe hørt.

[14] Jtem priorissan tackede somlighom synnom systrom for thet the kunne sware abbatissan forthreetlika oc badh thøm sta hardhe.

[15, s. 2] Jthem priorissen fik först oghynst til en systher for thet hon straffade henne j synne selle vnder messene at hon ther tha taledede swensca medh andra systher ther lithet effther sende abba-

tissan the same systher sit ærinde at see hwo j tala porten war ther skiöt priorissan henne hoffuat stup wt swo the thon j three daghe war ther blaa effther oc saghde at hon haffde ther jnkte gøre.

[16] Jtem søndaghen effther Ascensionis vnder predican gik priorissan j syn sella at scriffua breff somligha aff henne selscap bare henne papir oc somme blekhorn tha sadhe en systher til henne icke giffue j mich nw got effter dømme.

[17] Jtem j dagh willa en systher haffue talat widh sin modher systher søn j tala poorten ther sadh priorissan for henne oc en swen vtan fore oc talade badhe widher ther skot hon the samme systher ower en sidha oc spoorde hwat hon ther wilde oc saathe sidhan badhe priorissan¹¹ oc swennen oc loogha ther ath.

[18] Jtem abbatissan gaff priorissan loff at gøre ene luwe oc hon giorde two ene fodhradhe hon medh graaskiin oc andre medh mordskin oc saghde swo the ene scal myn herre see oc andre myn frw the medh graaskin then loth hon abbatissan see oc then medh mordhskiin hon war sendh wt aff closthret.

[19] Jtem systher Birgitta Niclissa dotter bat abbatissan om loff thet hon matta bære en pung som henne giffuan war oc ther hengde forghylte knøpa widher tha sadhe hon thet gerne wilia vnna toch swo at hon skulde skære bort knøpane oc thet berette hon priorissan tha badh hon henne bære¹² hanum oc spøria ther jnghen mere om vtan heng hanum icke fore j næsin.

[20] Jtem priorissan gaff systher Ghertrudh et strik oc bath henne bære thet oc sadhe spør ther jnghen mere om jach loffuer thet tich at bær it scriptis sabbato Pentecostes.

[21] Jtem tha priorissan kam hem til clostret tha hadhe abbatissan for rette s[ak] nefst ene henna discipulam medh nokat ther skylladhe priorissan henne oc sadhe at hon wilde thet jngeledis stædhe¹³ eller fordrage.

[22] Jtem bat frv abbatissan oc bødth ene systher at hon skulde sitta j tala porten [at]¹⁴ høre vppa theres ordh som ther talades som ther la[t]hom sigha thet¹⁵ scal tich trægtha at allom [mi]nom winom.

[23, s. 3] Jtem systher Birgitta Niclissa dotter sadhe¹⁶ jach holdher abbatissan ey for modher vtan for styffmodher oc thet saghde hon for synom frendom oc mangh andhre kæremaal vppa sin

forman oc thet sceedhe nw effter festum Eri.

[24] Jtem Margareeta Asmunde dotter sadhe at abbatissan ær ey myn abbatissa for thý jach gaff henne aldri myn samtyckio aff hiærthet til nokro lydhno oc kalladhe abbatissan kanika dokka snøffla¹⁷ oc woddødhe¹⁸.

[25] Jtem sadhe Margareeta Asmunde dotter til abbatissan pingis affthen then thiit hon skylladhe henne for nokar styckio we wardhe honum thet giordhe oc swo then mich thet widher jach weet ey hura¹⁹ lenge j wilin swo topløpa²⁰ mich til orette.

[26] Jtem systher²¹ Katherin Pædhers dotter sadhe thet abbatissan oc systher oc confessores styrkio ketterý for then skuldh at wi wiliom ey ware vnder her mwnka lydhno.

[27] Jtem Margareeta Asmunde dotter saghde til herr Hannusse systher dotter j ophøghen prestene reglanne oc mwnkane forthrykio j.

[28] Jtem systher Cristin Eleffs dotter sadhe abbatissan ær ey werdth at sithia vppa then stadh hon sitther.

[29] Jtem sadhe en syst[her] at syster Margareeta Asmunda dotter berette thera lønligha²² ærinde som talis j th[era] capitulo j tala poorten for wær [...] [...].

[30] Jtem systher Syghridh sadhe til ene systher taghin abbatiss[an] [...] boken oc seen thet j faren ey heluidis weyan j then samme puncten.

[31] Jtem systher Gerthr[u]d Magnusse dotter sadhe at these presther som ære herr Hannus, herr Holingher oc herr Siwardh thera liiff scal skee wlikka oc²³ schulom wi ey fa mwnkane.

[32] Jtem syster Gertrud Magnusse dotter stodh tiisdaghen for Ascensionis Dominj medh knuttom næffwa oc hotta abbatissan oc sadhe scal jach her taghe nefst fore thet scal gelde ens mans liiff.

[33] Jtem the systher som fram gangne ære sine modher sigha ey tro eller ware aff løsde aff confessoribus enom eller a[ndrom].

Beslutet

Auditis querelis et responsionibus hinc inde propositis per consiliarios regni, videlicet per Johannem Krøpelin capitaneum Stokholmensem, dominos Canutum Vdzson, Clauus Wlff milites et Clauus Plata etc. ac per capitulares, scilicet dominum Petrum Hemmingi archidyaconum, magistrum Olaum Ingeualdi, Carolum Iohannis cano-

nicos, et per dominum Johannem Andree de Holthua yconomum monasterij Skogh, conclusum erat, quod non esset vtile ipsam Katerinam Conradi priorissam cum suis complicibus ibidem remanere sed transsituras ad monasterium montis beate Virginis, sicut per se optauerunt, sub tali tamen colore, ne scandalum oriretur de earum recessu, quatenus dicta Katerina deberet totis viribus pro clausura illius monasterii²⁴ laborare, et, ne²⁵ diceretur per aliquos ipsam cum suis super aliquam culpam exituram, quod tamen verum eant videlicet²⁶ ex diffinicionibus et juracione se ne [qua]quam²⁷ ibidem redituras intuitu manendi, eciam si per electionem²⁸ vocarentur. Huius nos suprascripti testes sumus.

(>Efter att ha hört klagomål och svaromål från båda sidor beslöt medlemmar av rikets råd, nämligen Hans Kröpelin, hövitsman i Stockholm, ridarna Knut Uddsson och Klaus Ulf samt Klaus Plata etc., och domkapitelsledamöterna Petrus Hemmingi, ärkedjäkne, magister Olaus Ingevaldi och Carolus Johannis, kaniker, samt sysslomanen i Sko kloster Johannes Andree, kyrkoherde i Håtuna, att det inte vore lämpligt för priorinnan Katarina Konradsdotter och hennes anhängare att stanna där, utan i stället flytta över till Vårfruberga kloster, som de själva har önskat. För att deras avresa inte ska orsaka vanära ska den ske under förevändning att nämnda Katarina med alla krafter behöver arbeta för klausuren i det klostret. Ingen ska kunna säga att hon och hennes vänner ger sig av på grund av någon förseelse, varför de i enlighet med beslutet ska flytta med avsikt att stanna där och aldrig återvända, även om de skulle kallas genom ett val. Vi som nedtecknats ovan är vittnen till detta.>)

Problem med dateringen

Texten som utges och diskuteras här är odaterad, men mycket pekar på att den nedtecknats i början av juni 1432. Det viktigaste argumentet för denna datering är följande pappersbrev i Riksarkivet, daterat i Sko kloster den 17 juni 1432 (SDHK 21794):

Wy Katerina • Jenissadotter • abbatissa •/
Katerina²⁹ • Kordzdotter • priorissa³⁰ •/
och alt conuentet j Sko •/ bekennomps medh

thesso wara • vpno brefue / at wi anamadh •
hafuom • aff Capitularibus j Vpsala /
skripter³¹ aff kæremaalum • som waro vm
ena • twedragth / mellan systherna • her j
conutenteth •/ besiglather • medh sigl •
Curie officialis Vpsalensis •/ medh swo • skæl
•/ ath naar Erkebiscopen j Vpsalom • eller
Capitulum thøm aff oss kræwia / tha wiliom
wi och skulom førnempdha scripter swa •
oskaddha och • bewaradha • thøm jgen
antwardha om thøm tykkes • ath trangh •
krefuer •/ Till thes mera wisso tha •
trykkiom wi a rygghen a • thessa breffue •
abbatisse och conuentus incigle / Datum in
monasterio Sko predicto, anno Dominj
Mccccxxij° xvij die mensis Junij /

Av brevet framgår att abbedissan Katarina Jönsdotter, priorinnan Katarina Konradsdotter och hela konventet i Sko kloster mottagit skrivelser om de klagomål som legat till grund för en tvedräkt i klostret. Skrivelserna har de fått från domkapitelsledamöter i Uppsala. Det är inte alltför långsökt att tänka sig att skrivelserna, klagomålen, tvedräkten och domkapitelsledamöterna är desamma som i vårt odaterade dokument ovan, som kan ha utgjort konceptet till det som Sko kloster tog emot, »beseglat med biskopskurians sigill». Det faktum att priorinnan Katarina, som enligt beslutet skulle flytta till Vårfruberga, är kvar i Sko i mitten på juni 1432 tyder på att detta inte hunnit verkställas ännu.

I det fornsvenska protokollet anges i några fall dagar för olika händelser: nu efter Eriksfesten [23], tisdagen före Kristi himmelsfärd [32], söndagen efter Kristi himmelsfärd [16], pingstafton [20, 25]. Att samtliga omnämnda dagar infaller i maj eller början av juni är intressant. Med brevet daterat den 17 juni 1432 i åtanke ligger det nära till hands att tolka det som att vittnesmålen i protokollet rör aktuella händelser, som nyligen inträffat.

Ytterligare ett argument för att året är 1432 är omnämmandet av en vald (men inte vigd) biskop vid namn Olof (»then biscop Olaff som electus ær») [10]. Olavus Laurencii valdes till ärkebiskop i februari 1432 och invigdes i Rom den 18 maj samma år (SBL 28, s. 134).

Ett viktigt argument emot denna datering är

emellertid att riddaren Klaus Ulf räknas upp som riksråd, vittne till förhören och beslutsfattare. Han var död senast i april 1429 (SDHK 21151) och kan därmed inte ha deltagit i några förhör 1432.

En annan identifikation av »then biscop Olaff som electus ær» kan ge en alternativ datering. Olaus Jacobi var vald biskop av Västerås 1421–25, medan Klaus Ulf ännu var i livet (Ekström 1939, s. 149). Av de i övrigt nämnda riksråden och domkapitelsledamöterna var samtliga i livet och aktiva under denna period.

Hans Kröpelin nämns i beslutet som riksråd och hövitsman på Stockholm, vilket han var från 1419 eller 1420 till 1435. Riddaren Knut Uddsson finns belagd som riksråd 1422 och dog omkring 1433. Klaus Plata var Hans Kröpelins underfogde på Almarästaket år 1423 och var fortfarande riksråd 1440 (Gillingstam 2009, s. 24, 39, 56).

Petrus Hemmingi var ärkedjäkne från 1411 (SDHK 17633), Olaus Ingevaldi och Carolus Johannis kaniker från 1419 (SDHK 19355). Alla tre deltog i valet av Olof Larsson som ärkebiskop i februari 1432 (SDHK 21724). Om Carolus Johannis vet vi att han reste till Leipzig i början av 1424 (SDHK 20321; se Risberg 2014, s. 191 ff).

Johannes Andree kallas syssloman i Sko kloster och kyrkoherde i Håtuna i denna text. Enda belägget i övrigt för honom som syssloman i Sko är från 1420 (SDHK 19473 och 19474); från detta år finns han också belagd som kyrkoherde i Håtuna (SDHK 19423) och som kanik i Uppsala (SDHK 19536). Från 1422 var han Uppsala domkyrkas syssloman (SDHK 19881).

Den möjliga dateringen av texten till Olaus Jacobis tid som biskop electus i Västerås kan snävas in ytterligare, till 1421–1423, genom Carolus Johannis resa till Leipzig 1424. Formellt är en sådan datering fullt möjlig. Men är det troligt att priorinnan Katarina Konradsdotter skulle ha stannat i Sko kloster i omkring tio år efter beslutet att flytta henne till Vårfruberga? Är det troligt att man i Sko skulle ha tagit emot skrivelser från domkapitlet i Uppsala om klagomålen och tvedräkten i klostret tio år senare? Det är möjligt, men knappast troligt. I stället kan förekomsten av Klaus Ulf bland vittnena förklaras som ett misstag i detta troliga koncept med åtskilliga fel, rättelser och ändringar.

Ytterligare personer namnges i vårt dokument.

De nämnda klostersistrarna har tyvärr inte kunnat beläggas i övrigt och bidrar således inte till att lösa dateringsfrågan. Av de tre prästerna [31] kan Hans syfta på Johannes Andree (se ovan). Holmger och Sigvard är båda belagda som kaplaner i Sko år 1440 (SDHK 23487), Sigvard även 1432 (SDHK 21845).

Bland dem som i tidigare forskning diskuterat dateringen av detta dokument kan särskilt nämnas Beata Losman (1970), som på grund av det brev från 1432 som behandlas ovan sätter dateringen till början av 1430-talet (s. 98 f), och Hans Gillingstam (1985, s. 151), som med hänvisning till Klaus Ulfs frånfalle vill datera det till omkring 1420. Gillingstam tar också upp ett pergamentsbrev från 1423 (SDHK 20137), där en »Iærle» omnämns som syssloman i Sko, och menar att Johannes Andree måste ha efterträtt i denna tjänst då.

Sammantaget tycks mer peka mot en datering av protokollet till 1432 än till 1421–1423.

Slutord

Både abbedissan och priorinnan tycks ha varit stränga personer, men de var oense om prioriteringarna. Abbedissan var motståndare till prärligt utstyr, men hon bejakade att klostret visiterades av (ärke-) biskopen. Priorinnan tillät prärligt utstyr så länge man inte visade upp det demonstrativt. Kanske ska det ses som ett utslag av samma pragmatism som när abbedissan förbjöd (underförstått unga) nunnor att använda taleporten men priorinnan då påpekade att de i så fall, på ungdomars vis, skulle hitta på andra lösningar. Hon och hennes meningsfränder såg präststyre i stället för munkstyre som kätterskt. Priorinnan stod således i princip på generalkapitlets sida. Hon hade vistats utanför klostret och fört långa samtal med sina förbundna innanför och utanför murarna, vilket lades henne till last, men dessa täta kontakter med omvärlden kan ha varit tillfälliga åtgärder som föranletts av striden. Att hon framställs som elak är egentligen en annan sak, men man måste komma ihåg att aktstycket inte redogör för hennes svar på anklagelserna. Enligt beslutet skulle hon hädanefter tillse klausuren i Vårfruberga, och det gjorde hon säkerligen med noggrannhet fastän vi inte har några spår av hennes verksamhet där.

Att flera riksråd deltog i beslutet, tillsammans med ledamöter av domkapitlet i Uppsala, måste ses som ett ännu större avsteg från cisterciensernas regler än att ett kloster visiterades av en biskop. Den normala arbetsgången skulle ha varit att Julitaabboten, möjligen biträdd av någon kollega, avdömde tvisten. Men abboten var tydligen inte närvarande när anklagelserna samlades in, och frågan är om Sko över huvud taget ska betecknas som ett cistercienskloster vid denna tid.

Det viktigaste i vårt dokument är emellertid inte de stridandes ståndpunkter utan de inblickar det ger i ett nunneklosters inre liv.

Referenser

- Björklund, A., 2015. *Det medeltida Sverige, Uppland 1:10, Häbo härad och Sigtuna stad*. Stockholm.
- DS = *Diplomatarium Suecanum*, utg. av Riksarkivet genom J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand m.fl. Stockholm 1829–.
- Ekström, G., 1939. *Västerås stifts herdaminne* I:1. Falun.
- FMU = *Finlands medeltidsurkunder* 1–8, utg. av Finlands statsarkiv genom R. Hausen. Helsingfors 1910–35.
- France, J., 1992. *The Cistercians in Scandinavia*. Kalamazoo.
- Gillingstam, H., 1985. Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under konung Erik av Pommern. *Historisk tidskrift* 1985:2. Stockholm.
- 2009. *Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under medeltiden*. Runica et Mediævalia. Opuscula 12. Stockholm.
- Losman, B., 1970. *Norden och reformkonsilierna 1408–1449*. Göteborg.
- 1975. Johannes Gerechini. *Svenskt biografiskt lexikon* 20 (1973–75). Stockholm.
- McGuire, B. P., 2010. Vretas nonner i europæisk perspektiv. Tagesson, G. et al. (red.). *Fokus Vreta kloster*. Stockholm.
- Merriam-Webster Dictionary*. www.merriam-webster.com
- Middle English Dictionary*, red. H. Kurath & S.M. Kuhn. Ann Arbor 1952–2001.
- Ortved, E., 1927–33. *Cisterciordenen og dens klostre i Norden*. 1 *Cisterciordenen overhovedet*. 2 *Sveriges klostre*. Köpenhamn.
- Rietz, J. E., *Svenskt dialektlexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund 1862–67.
- Risberg, S., 2014. Karl Johansson. *Swedish Students at the University of Leipzig in the Middle Ages*. Ferm, O. & Risberg, S. (red.). Runica et Mediævalia. Scripta minora 21. Stockholm.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*, utg. av Svenska Akademien. Lund 1893–.
- SBL = *Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm 1918–.
- SD = *Svenskt diplomatarium från och med år 1401*, utg. av Riksarkivet genom C. Silfverstolpe och K. H. Karlsson, 1–4. Sthlm 1875–1904.
- SDHK = *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev*. sok.riksarkivet.se/sdhh
- Söderwall, K. F., *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, I–III. Lund 1884–1918.

Noter

- 1 Härefter överstruket förkortningstecken.
- 2 Över raden och här insignerat.
- 3 Under raden.
- 4 Över raden. På raden ett överstruket >moghat<.
- 5 Finalt nasalstreck överstruket.
- 6 Över raden. På raden ett överstruket >swo<.
- 7 Finalt >r> överstruket.
- 8 Under raden.
- 9 Osäker läsning.
- 10 Härefter ett överstruket >hwat<.
- 11 Föregås av ett överstruket >swennen oc<.
- 12 Härefter överstruket >them<.
- 13 Föregås av ett överstruket >sæ<.
- 14 Ordet möjligen skrivet på rasur.
- 15 Föregås av ett överstruket >s<.
- 16 Härefter överstruket >til abbatissan<.
- 17 Ordet är inte känt. Med all sannolikhet hör det samman med *snövla* (SAOB, med *snöffla* som ett belägg) i betydelsen >snörvla<. Det kan jämföras med t.ex. fornengelska **snyflan* >to run at the nose< med betydelsen >to be in an (affected) tearful state<. Begreppet ger en negativ klang i t.ex. Merriam-Webster *sniveling* (4): >to speak or act in a whining, sniffling, tearful, or weakly emotional manner<.
- 18 Ordet är i övrigt inte belagt, men bör vara ett begrepp som beskriver abbedissan på ett negativt sätt. Möjliga förled skulle kunna vara det dialektala *vadda*, >prata i vädret< (Rietz), *wode* 3, >madness; also, an overmastering emotion, specif. rage or fury< (*Middle English Dictionary*) eller *vade*, >skada, olycka, nöd< (Söderwall).
- 19 Härefter ett överstruket >h<.
- 20 Ordet är annars inte belagt. Söderwall redovisar två belägg på formen *toplop* vilket han tolkar som >upplopp?>. I denna kontext torde det snarare hänga samman med *topprida*, d.v.s. >förtrycka, hunsas<.
- 21 Härefter två, eller möjligen tre, överstrukna bokstäver; troligen >ca<.
- 22 Härefter ett överstruket >j tala<.
- 23 Här sannolikt som en villkorsbestämning, d.v.s. >om>; jfr. Söderwall: *ok* 10.
- 24 Bokstäverna >ii> dolda av fläck.
- 25 Tillagt ovanför raden.
- 26 Osäker läsning.
- 27 >nequam< (?) ms.

28 Osäker läsning.

29 Föregås av ett utprickat >oc>.

30 Föregås av ett överstruket >och>.

31 >wthskripter>, ms; the tre första bokstäverna utprickade och överstrukna.

Summary

The Cistercian order was not without problems concerning discipline, lifestyle and upkeep of monastic seclusion. A major issue was that a monastery could become subordinate to a local bishop. This problem first appeared in the 14th century at nunneries, which should according to the order's rules only be subordinate to the abbot of the nearest male house.

A conflict in Sko nunnery in Uppland in 1432 is known through a collection of testimonies gathered by some clergymen and members of the king's council. The document, previously unpublished, consists of three pages written on paper, with a court ruling added on the last page. The prioress Katarina Konradsdotter was accused of verbal and physical abuse and of countermanding orders from the abbess. Five nuns were

her accomplices. The main reason for the conflict was that the group was opposed to the nunnery being subordinate to the archbishop instead of being under 'rules of the monks'.

Glimpses of the life inside the convent include forbidden nightly conversations in a cell, a nun being accused of speaking Swedish during mass, the making of knitted hats lined with fur, the forbidden use of a gold-decorated purse, and the frequent use of the 'speaking gate' to talk with people outside the convent.

The final ruling was that the prioress and her followers were to move to Vårfruberga nunnery, 50 kilometres away. In order to avoid public shaming, the official reason was given that the prioress was needed to manage monastic seclusion at that nunnery.